

16. 9. 2008

Veźměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Akademická kriminalita

Studenti se ptají, proč mají být disciplinárně trestáni za plagiáty, když podobné kriminality se dopouštějí i sami akademičtí pracovníci, kteří je učí či vědecky vedou studiem. Studenti se ptají právem. Akademická kriminalita existuje, byť někdy bývá jen latentní pod přikrášleným povrchem „renomé“. Netýká se jen nezdárných studentů, ale všech členů akademických obcí. Tedy i akademických pracovníků samých. Mediálně jsou známy jen některé případy kriminality akademických pracovníků, které probleskly na povrch. A to vesměs bez soudně nebo správně trestních následků.

Věcí, o které netřeba mluvit, je pouhá nekorektnost, rázu někdy jen formálního či zvyklostního. Občas se stane, že se akademický pracovník či student z roztržitosti, přepracovanosti, nedostatku pečlivosti či z nesoustředěnosti dopustí prohřešku proti citačním zvyklostem či jiným nepsaným vědeckým pravidlům. Zpravidla tím ale nepůsobí nikomu újmu. Leda snad vyvolá všeobecný problém v očích vědecké veřejnosti v důsledku snížené srozumitelnosti, obtížné přezkoumatelnosti a nesnadné využitelnosti vlastních vědeckých výsledků. Pověštině to ale lze dodatečně uvést na pravou míru opravou chyb. Vesměs se v takových případech nejedná ani o přestupek, neřkuli o trestný čin. Vady tohoto druhu zpravidla mívají následek „**jen**“ v rámci vědeckého, nikoli právního, řádu; například tím, že dotčená práce je vědecky diskvalifikována, aniž by se ovšem muselo jednat o čin kriminální. Tyto případy nemám na mysli. Bývají řešeny vědeckou kritikou, oponenturou a podobnými vědeckými nástroji vědeckého řádu.

Zcela jiná situace nastává tehdy, jestliže skutek přesáhne rámeček „**zřejmé nesprávnosti v psaní, počtech či odkazech**“. Zpravidla se již jedná o svévolný zásah do cizího práva duševního vlastnictví, zvláště do práva autorského, a to za účelem vlastního přímého či nepřímého prospěchu na úkor cizího výtvaru. Takový skutek již není záležitostí „**pouhé**“ vědecké morálky, ale zároveň doznává svou právní kvalifikaci. A to nejen civilní, nýbrž i veřejnoprávně sankční z hlediska trestního práva správního nebo soudního. Jinými slovy, může jít o přestupek či jiný správní delikt podle autorského zákona s pokutou do 150 000 Kč anebo o trestný čin porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázím podle zákona trestního s trestem odnětí svobody až na dvě léta.

Půjde-li o závadné vědecké dílo zaměstnanecké, zároveň hrozí, že vysoká škola se sama dopustí civilního či správního deliktu podle autorského zákona anebo deliktu nekalé soutěže vůči ostatním vysokým školám, které soutěžně uplatňují řádná díla. Tato situace může nastat kupříkladu tehdy, jestliže si vysoká škola v hospodářské soutěži ve výzkumu a vývoji vykáže ta zaměstnanecká vědecká díla, která jsou pouhými napodobeninami děl cizích nebo jsou jinak právně závadná. Civilní autorskoprávní i soutěžněprávní odpovědnost je přitom objektivní, tzn. že ke vzniku těchto právních odpovědností se nevyžaduje zavinění na straně vysoké školy. Vysoká škola tak odpovídá za následek své hospodářské činnosti s možností pojistit se proti ztrátám. Může jít nejen o ohrožení či porušení cizího práva duševního vlastnictví, ale například i o pokus získání vlastního soutěžního prospěchu a úspěchu na základě neoprávněné soutěžní výhody spočívající v přisvojení si cizích vědeckých děl anebo v uvádění dotujícího státu v omyl o povaze či původu soutěžně vykázaných děl. Vysoká škola pak má zpětný postih vůči akademickému pracovníkovi, tj. zpravidla vůči řešiteli výzkumu, který věc zavinil, byť by se tak stalo jen nedbalým výkonem práce bez zjištného úmyslu.

Zapomínáme někdy, že vysoké školy se navzájem běžně ocitají v rozmanitých hospodářsko soutěžních situacích. Přinejmenším již tím, že se účastní veřejných soutěží či veřejných zakázek v režimu zákona o podpoře výzkumu a vývoje. Jejich vzájemné soutěžní poměry jsou ale mnohem širší a zdaleka nejsou vázány jen na soutěže o veřejné či soukromé podpory výzkumu a vývoje.

Zvláštní kategorií akademické kriminality jsou habilitační a podobné podvody. Objevují se vedle podvodů pojistných, úvěrových či jiných. Jedná se o skutky, kdy zájemce o ověření kvalifikace k vědecko-pedagogické práci si kupříkladu „polepší“ osobováním si autorství nebo – častěji – spoluautorství cizího vědeckého díla. Vyskytují se i falešné objevy. Nemluvě o krajních případech opsání cizí práce a jejího vydávání za vlastní práci habilitační. Jedná se o podvod i v trestním slova smyslu, protože úmyslem je uvedení vysoké školy, resp. jejích orgánů v omyl k vlastnímu obohacení. Sledované obohacení spočívá přinejmenším ve mzdovém polepšení. Vysoká škola se stává obětí podvodu, který na ni akademický pracovník spáchal.

Současný vysokoškolský zákon, žel, nedovoluje zrušit habilitaci, pokud k ní došlo na základě podvodu. Na druhou stranu ale vysoká škola, jde-li o jejího zaměstnance, nesmí podvodníka mzdově zvýhodnit, pracovní povýšit či mu poskytnout jinou pracovní výhodu, například navrhnout pracovní poměr na dobu neurčitou, která by jinak byla spojena s řádnou habilitací. Takovýto výkon pracovního práva či povinnosti zaměstnavatele by byl absolutně neplatný (legálně zakázaný) pro rozpor s dobrými mravy. Objektivně není dobrým mravem, aby oběť podvodu ještě platila či jinak dotovala pachatele za podvod, který na ní spáchal.

To, co bylo řečeno o habilitacích, platí samozřejmě podobně i pro prokázání vyšší vědecko-pedagogické kvalifikace profesurou. V obou případech nejde o samotné získání vnějších titulů, které by ostatně ani nemusely být udělovány. Svým významem jde o osvědčení, resp. prokázání kvalifikace k vědecko-pedagogické práci, tj. základní nebo vyšší odborné způsobilosti k práci akademického pracovníka. K prokázání kvalifikace přitom slouží právně formalizovaný postup podle vysokoškolského zákona. Nestačí pouze faktické obecné povědomí o tom, že určitý akademický pracovník je zjevně způsobilý ke svému povolání bez dalšího. Dodejme jen, že kvalifikaci může osvědčit kdokoli. Tedy i člověk, který není nebo již není akademickým pracovníkem, například je-li emeritován nebo, je-li výzkumným pracovníkem mimo vysokoškolskou sféru. Motivy jednotlivých zájemců nehrají žádnou roli.

Poslední dobou je v akademickém prostředí hojně skloňovaným pojmem „**vědecká bezúhonnost**“, jak lze právně přeložit anglický výraz „**scientific integrity**“. Rozumí se tím osobní stav akademického pracovníka, který by měl být rovnoprávně požadován vysokou školou jako podstatný požadavek na řádný výkon akademické práce ve smyslu zákoníku práce. Čili jedná se o pracovníprávně významný stav, ve kterém se má akademický pracovník udržovat při výkonu akademické práce tak, aby tento výkon byl řádný. Opakem jsou různé poruchy chování, které jsou objektivně způsobilé ohrozit zaměstnávající vysokou školu na jejím dobrém jménu, v soutěžním postavení apod. Ztráta vědecké bezúhonnosti, je-li na ni kladen požadavek, vyvolává zaměstnavatelské právo výpovědi z pracovního poměru pro zaměstnancovo nesplňování požadavků na řádný výkon akademické práce. Zajímavé a zároveň znepokojující je, že některé vysoké školy či jejich součásti na požadavku vědecké bezúhonnosti akademických pracovníků vůbec netrvají, resp. jej ani takto nekladou.

Zaměstnavatelovo právo výpovědi pracovního poměru akademického pracovníka, který doznal vědecké úhony, nesmí být uplatněno nespravedlivě. Tzn. například šikanózně, diskriminujícím či okolnostem nepřiměřeně. Uvážit je nutno i to, že ztráta vědecké bezúhonnosti je zásadně nahraditelná. Čili ztracenou bezúhonnost lze opětovně nabýt, byť k tomu je zpravidla zapotřebí vyvinout zvýšené osobní úsilí a sebezpřekonání. Nicméně újma způsobená zaměstnavateli může být značná, protože vysoká škola sama musí v důsledku chování svého zaměstnance, které jí je

přičitatelné, znovu usilovat o nabytí dobrého jména anebo o znovuzískání ztraceného soutěžního postavení. Význam proto má i účinná lítost, je-li akademickým pracovníkem projevena.

Ztráta vědecké bezúhonnosti, jež pramení v morálním řádu, se může souběžně projevit i v rovině řádu právního. Zpravidla tomu tak i bývá. Například tehdy, jde-li současně o některý soukromoprávní či veřejnoprávní delikt proti cizímu právu duševního vlastnictví nebo o delikt nekalé soutěže či o jednání proti všeobecnému právu osobnostnímu anebo proti právní ochraně osobních údajů. Nemusí tomu tak ale být úplně pokaždé. Požadavek na vědeckou bezúhonnost a na udržování se v jejím stavu totiž prvotně pramení z veřejné morálky vědecké či z veřejné morálky povolání. Veřejná morálka se ovšem zásadně kryje s právem. I tak se ale může stát, že bude sice naplněn vědecký delikt ztráty vědecké bezúhonnosti, a to i s pracovněprávním důsledkem na ztrátu akademického zaměstnání, zatímco o trestný čin či o přestupek z různých legálních důvodů nepůjde; např. pro promlčení přestupku. Čili pojem vědecké bezúhonnosti, ač běžně patří či má patřit mezi podstatné zaměstnavatelské požadavky na řádný výkon akademické práce, nemusí pokaždé přinášet trestněprávní následky. To je bráno za správné. Prvotním účelem a smyslem totiž v žádném případě není trestní represe akademických pracovníků, takříkajíc za každou cenu, nýbrž účinná ochrana legitimních zájmů vysoké školy coby zaměstnavatele, soutěžitele, poskytovatele výzkumné a vzdělávací služby a zpřístupňovatele vědeckých poznatků a objevů.

Trestní represe je druhotná. Na druhé straně to ale neznamena vyhýbání se trestní odpovědnosti či „**zametání případů pod koberec**“. Nepochybně je vhodné, že vysoké školy přijímají různé etické kodexy apod. morální pravidla správné vědecké praxe. Nastavují tím žádoucí standard chování, přispívají k udržování vysoce morálního prostředí, povědomí o něm a k odlišování chtěné obecného dobra od zlých skutků.

I proto je nezbytné, aby etika výzkumu a vývoje v různém rozsahu patřila mezi povinné předměty všech akreditovaných studijních programů.

Řeší-li však různé etické komise či panely již nastalé konkrétní případy ohrožení či porušení cizího práva duševního vlastnictví, práva osobnostního či práva proti nekalé soutěži aj., měly by si uvědomit, že se zpravidla nejedná „**jen**“ o prohřešky proti vědeckým zvyklostem, nýbrž o kriminalitu se vším všudy. Proto jejich úlohu spatřuji spíše v právní prevenci, osvětě, morální výchově a ve formulování a akademickém šíření pravidel slušnosti a ohleduplnosti. Čili v rovině ideální. Podstatně menší roli by tyto komise měly hrát při vyšetřování již nastalé konkrétní trestné činnosti, které přísluší orgánům činným v trestním řízení. Navíc se v těchto věcech velmi často neobejdeme například bez znaleckého posudku z oboru kriminalistiky, popř. z podobného odborného vyjádření, jež již zpravidla přesahuje běžné odborné znalosti akademických členů etických komisí.

Zcela nepřístojným jevem pak je snaha o využití či spíše o zneužití etických komisí k „**zametení**“ věci či k zastření pravého stavu věci. Anebo k tomu, aby se kriminální případ nedostal na veřejnost a do sféry soudní moci. Zvláště tehdy, týká-li se například některých akademických orgánů, vedoucích zaměstnanců či vlivných funkcionářů apod. Závěry etických panelů pak vyznívají tak, že akademický pracovník postupoval „**nekorektně**“. To bývá pravda. Morálně „**nekorektně**“ ovšem postupuje i zloděj vozidla, aniž by snad kohokoli napadlo spokojit se pouze s tímto konstatováním.

Přes jisté dílčí výhrady k poslání etických komisí nelze nebrat na zřetel význam etického a sociálního auditu vysokých škol a jejich součástí, který lze zdárně propojit s právním auditem duševního vlastnictví. Zdaleka totiž nejde jen o finanční audit hospodaření. Každá výroční zpráva vysoké školy a jejích součástí by měla pravidelně obsahovat alespoň stručný souhrn událostí na poli veřejné morálky akademické včetně přehledu disciplinárních řízení se studenty v této oblasti. Má-li jít o tato disciplinární řízení, kloním se k nim. Tento průhledný procesní postup, vedoucí k možnosti soudního přezkumu, jednoznačně upřednostňuji před různými úhybnými akademickými manévry typu „**dáme**

mu to pocítit jinak“, které obvykle vylučují studentovo právo na spravedlivý proces před nezávislým soudem.

Co je příčinou akademické kriminality?

Základní věcí je naše všeobecná touha po vzdělání a po uplatnění v současné znalostní společnosti a poměrná vysoká dostupnost vzdělání. Zdaleka ne každý je přitom schopen tuto touhu – anebo jen tlak svého okolí – zdárně naplnit. I po akademických pracovnících bývá vyžadováno, třeba z různých finančních zájmů, plnění toho, čeho každý z nich není schopen, aniž by ovšem musel být špatným člověkem. Heslo „**publikuj, nebo zhyň**“ je zjevně nepřiměřené, a tudíž ve své humanitní krajnosti nepřijatelné.

Potíž spočívá i v tom, že vysoké školy samy nedokáží nebo z různých personálních důvodů nechtějí osobně rozlišovat mezi akademickými pracovníky samými. Přitom bývá zjevné, že menšinu z nich obvykle tvoří skuteční, obecně uznávaní, výzkumníci, kteří jsou schopni posouvat lidské poznání v mnoha oborech, zatímco většina z nich spadá spíše mezi lektory, kteří „**jen**“ předávají vědecké poznatky, dosažené výzkumníky. Pro obojí je na vysokých školách místo a oba typy zaměstnanců jsou věcně zapotřebí, ovšem se zcela odlišnými mzdovými podmínkami. Je pak chybou řídicí práce chtít po zaměstnanci typu „**lektora**“, aby pravidelně zveřejňoval vědecké poznatky dlouhodobého výzkumu ve světových vědeckých časopisech, když jejich dosažení ani není schopen. Nelze se pak divit, že tu a tam někdo z lidí tohoto „**jiného**“ typu podlehně pracovnímu tlaku nadřízených a dopustí se podvodu jen proto, aby jim vyhověl a měl pokoj. Samozřejmě, že to není omluva. Jen pokus o dílčí vysvětlení vícečetných příčin akademické kriminality.

Ivo Telec

univerzitní profesor a advokát

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Vybrané otázky poskytování zdravotních služeb na dálku](#)
- [TOP 5 judikátů z korporátního práva za rok 2025](#)
- [Nový daňový režim ESOP v České republice od roku 2026. Posun k ekonomické realitě a mezinárodním standardům?](#)
- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [10 otázek pro ... Barboru Paclíkovou](#)
- [Souhrn významných událostí ze světa práva](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)
- [Zneužití práva na přístup podle GDPR](#)
- [Proč musí obhájce u soudu mlčet?](#)